

**NOSOG'LOM OILALARDAGI BOLALARNI RUXIY HOLATLARI VA
XULQIDAGI O'ZGARISHLAR.**

Farg'ona viloyati Oltiariq tumani

26- maktab psixologi Baratov Xudoberdi.

Annatatsiya: Insonning ma'naviy jihatdan kamol topishiga oila muhim rol o'ynaydi, chunki oila ikki muhim vazifani bajaradi –farzandlarni dunyoga keltirish hamda ularga to'g'ri tarbiya berish.

Kalit so'zi:farzand tarbiyasi,ma'naviy,iqtisodiy,jamiyat.

Ota-onalar bola hayotining birinchi kunlaridan boshlab unga sog'lom o'sish, rivojlanish va xulqini shakllanishiga yordam beruvchi ijobiy odatlarni tarbiyalash, ularga axloq madaniyatini shakllantirish, ularga umumiy qoidalarni tushuntirib berish jumladan, uyda, bolalar bog'chasida, maktabda, ko'chada, jamiyat joylarida qanday tutish kerakligi haqida aytib o'tishi shart. O'zidan katta va tengdoshi bilan muomala madaniyatini o'rgatish, kattalarni hurmat qilish, ular bilan sizlab gapirish kerakligi haqida aytishsa foydadan xoli bo'lmaydi.

Oilada o'g'il farzand voyaga etgandan keyin har bir ota o'z bolasiga erkakning vazifasi nimadan iborat bo'lishi ya'ni oilani ma'naviy, iqtisodiy qo'llab quvvatlash, ayoli va farzandlarining tashvishlariga sherik bo'lish, oila mabodo xavf-xatarga yo'liqsa qalqon bo'la olish va umuman oila a'zolariga g'amxo'r bo'la olishni tushuntirib berishi lozim.

Agar oilada qiz voyaga etsa onasi unga ayolning vazifasi nimadan iborat ekanligini ya'ni oilada farzand tarbiyasi bilan shug'ullanishi, ularni oq yuvib, oq tarashi, erkakning olib kelgan oziq-ovqatlarini pishirishi, mehmon kutish va eng muhimi er va bolalarini ishga va o'qishga kuzatish, kutib olishni hayotiy misollar bilan aytib bersa nur ustiga nur bo'ladi. Oilada qat'iy intizom va kun tartibining bo'lishi bolalar tarbiyasiga ijobiy ta'sir qiladi.

Farzandlarning bilim olishdagi yutug'i, axloqi, sog'lig' darajasi ko'p jihatdan oilada qaror toptirilgan rejimiga bog'liq. Ota-onalar o'zlari ham ana shu tartibga amal qilib, namuna bo'lishlari zarur. Oilada ota-onalar o'rtasidagi o'zaro samimiyat, hamjihatlik, mehru oqibat, o'zaro hurmat, shirinsuxanlik, bir-biriga g'amxo'rlik qilish kabi munosabatlar farzand tarbiyasiga ijobiy ta'sir qiladi. Ota-ona har narsadan urush-janjal chiqarib, farzandlari oldida bir-birini so'kib, qarg'ab hurmatsizlik qilsa, bu farzandlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi aniq, keyin „Qush uyasida ko'rganini qiladi“-degan maqolni ham esdan chiharmaslik lozim. Donolarimiz bekorga aytishmagan: “Bir kun janjal bo'lgan uydan qirq kun baraka, xayr ketadi”. Oilaviy janjallar xonadon muhitini buzadi. Yana muhim vazifa ota-onalar bosh tarbiyachilar sifatida va farzandlariga avlodlarimiz tarixi, ularning qahramonligi, jamiyatdagi obro'-e'tibori haqida ehtiros bilan gapirib bermog'i va shu asosda yoshlarda Vatan tuyg'usini uyg'otishi lozimdir. Dono halqimiz aytganidek, “Inson o'zining etti avlodini bilmog'i kerak”. Bolalikda tarbiyalangan vatanparvarlik hissi insonni hech qachon tark etmaydi. Shu bois otaonalar bolalarida milliy qadriyatlar asosida vatanparvarlik hislarini tarbiyalash tamoyillari ustida ishlamoqlari kerak. Bunda yashab turgan muqaddas zaminimiz, uning quyoshi, suvi, havosi, bog'i rog'lari, mehmondo'stligi va insonparvarlik bola qalbini cho'lg'ab olmog'i lozim. Buning uchun ota-onalar bolalariga xalq pedagogikasi janrlarida talqin etilgan ertaklar, hikoyalar, qo'shiqlardan foydalanish kerak.

Ota-onalar o'z farzandlari bilan birgalikda tabiat qo'yniga sayr qilishlari ham yaxshi natija beradi. Ular farzandlarining tabiatdan bahramand bo'lishdan tashhari, ona vatanga bo'lgan muhabbatini, yashab turgan ona diyori go'zalligini tabiat ne'matlarining qadriga etishi, ularni avaylab –asrashni farzandlarning ongiga singdirib borishlari lozim.

Xullas, har bir ota-ona o'z farzandi tarbiyasiga e'tibor bilan harasa, ota-onalik burchini ado etsa jamiyatning rivojlanishiga o'z hissalarini qo'shgan bo'ladi natijada oilada sog'lom bola, barkamol inson tarbiyalanadi. Dunyo taraqqiyoti insonlar tomonidan kashf etilgan yangiliklar bilan ta'minlanadi. Shu kashfiyotlarni eng buyugi – bu oila bo'lsa ajab emas. Zero, oila u qaysi millat, qaysi davlatga oid

bo'lishidan qat'iy nazar aynan mana shu millatni, mana shu davlatning hususiyatini o'zida mujassam etadi. Shu ma'noda birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning "... bu yorug' dunyoda hayot bor ekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaxo ne'mat bor. Farzand bor ekan, odamzod xamisha ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi",- degan fikri ayni muddaodir. Shuning uchun ham oila insoniyatning ilohiy va mo'jizaviy kashfiyotidir. O'zbek xalqining madaniyati tarixida Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romani alohida xurmat, ehtirom ila tilga olinadi. Unda ma'naviyat, madaniyat, axloqiy-estetik munosabatlarning klassik namunalarini ko'rishimiz mumkin: Oilaning har bir a'zosini o'z munosabat uslublari, xatti-harakat tamoyillari bor. Ular oilaning har bir a'zosi, har bir vaziyat uchun alohidalik, o'ziga xoslik kasb etadi. Otabek – Kumush, Otabek –Yusufbek Hoji, Otabek –Qutidor, Otabek – Zaynab munosabatlari bunga misol bula oladi. Munosabatning har bir vaziyatida ma'naviy namuna mavjud. Shuning uchun ham oilaviy munosabatlar, uni bolalarda ma'naviyatli, sog'lom bola qilib tarbiyalashda "O'tgan kunlar" senariysini andoza qilib olish mumkin .Oilada sog'lom bola, barkamol shaxs tarbiyasiga zamin yaratishda ota-onaga nisbatan bobo-buvilarning o'rni ko'proq. Mirzo Ulug'bekni buvisi Saroymulxonim nabirasini buyuk olim, ma'naviyati yuksak darajadagi inson va davlat arbobi sifatida rivojlantirishida muhim o'rin tutgani tarixdan ma'lum. Madaniyat tarixida yuksak pog'onalarni zabt etgan buyuk shoirlar A.S.Pushkinni enagasi, Sergey Esenin va hamid Olimjonni buvisi o'zlarining ertaklar olami bilan nabiralarni madaniyat gulshaniga yo'llaganlar. Bunday misollarni mashxur yozuvchilar, xofizu sozandalar, aktyorlar, rassomlar xayotlaridan misollarni yuzlab keltirish mumkin. Oila sharoitida ota-onalar alohida e'tibor qaratishi lozim bo'lgan muhim jihatlardan biri bu – atrof-muhitni, olamni, shu jumladan oiladagi mikromuhitni bola tomonidan qiziqish bilan idrok etish ma'naviyat va vatanparvarliklarni rivojlantirishining belgilovchi omilidir. Ota-onalarning bu boradagi faoliyati uch yo'nalishda olib boriladi.

Birinchi yo'nalish– ota-onalar farzandlarida ma'naviyat va vatanparvarlikni rivojlantirishi uchun qulay oilaviy mikromuhit yaratishlari lozim.

Ikkinchi yo'nalish –ota-onalar o'z farzandlarining faoliyatlarini kuzatib, lozim bo'lgan vaziyatlarda bu jarayonga ma'lum ijodiy o'zgartirishlar kiritish, bu jarayonni pedagogik-psixologik jixatdan boshqarishlari lozim. Uchinchi yo'nalish – bu bevosita ota-onalarning o'z xattiharakatlari, faoliyatlari, estetik qiziqishlari, bilan bolalarini o'z ortlaridan ergashtira olishlari, ya'ni o'rnak, ibrat bo'lishlari lozim .Kezi kelganda ta'kidlash joizki, ko'p hollarda ota-ona va bola munosabatlarida ta'qiqlovchi ko'rsatmalar ustuvorlik qiladi. Bu jarayonda bir qator noto'g'ri qarorlar qabul qilinadiki, uning zamirida pedagogik–o'quvsizlik, ta'bir joiz bo'lsa, savodsizlik yotadi. Aslida, ota-ona o'z farzandiga ta'qiqlab qo'ygan narsasini o'zi xotirjam bajaradi.

Masalan, uzoq muddat davomida televizor ko'radi, bir-biriga, shu jumladan farzandlariga qo'pol muomalada bo'ladi, qo'shnisiga yolg'on gapiradi va hokazo. Axloqiy jihatdan xunuk bu holatlar, bevosita ma'naviyat va vatanparvarliklarni to'g'ri rivojlantirishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Zero, taqlid bolalar faoliyatida ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham ota-onalarning faoliyatlarida, bolalarga nisbatan munosabatlarida haqqoniylik, ob'ektivlik bosh mezon bo'lmog'i lozim. Muhimi, ular nimaiki qilsa yoki bajarishsa, bola ongida ijobiy, ijodiy xis hosil qilsin. Oilaviy ta'lim- tarbiyada oilaviy -psixologik ruxiy holatini yaratish barcha yo'nalishdagi tarbiyaviy ishlarning asosiy shartidir. Amaliyotda ota-ona va farzand munosabatlarida ko'p uchraydigan oddiy maishiy holatni tahlil etib ko'raylik. Birinchi xolat, ota-onalar, ayniqsa, onalar o'z farzandlariga salbiy extiroslarini “izhor etadilar”, “sochadilar”.

Ayrim hollarda tushinarsiz holatlar yuzaga keladi. Faraz qilaylikki, uyingizga mehmon keldi. Siz uning farzandiga alohida iltifot ko'rsatasiz. O'z farzandlaringizdan “charchash” holati yuzaga keladi. Bu vaziyat farzand tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-ona va farzand munosabatlarida “buyruq, topshiriqlar”ning bir xilligi, ya'ni ota-onalarning o'z farzandlariga bir xil mazmundagi ko'rsatma berishlari e'tiborga molikdir. Agar ota bir yo'nalishda, ona boshqa yo'nalishda va mazmunda topshiriq bersa, bola otasi uchun “u ishni”, onasi

uchun “bu ishni” bajarishga odatlanib boradi. Bu bola ruhiyatida qat'iyatsizlik, ikkiyuzlamachilikni keltirib chiharadi. Uning salbiy o'ibati shakllanayotgan ma'naviyat va vatanparvarliklarda ham o'z “izi”ni qoldiradi. Mustaqil O'zbekiston zaminida yashayotgan har qaysi inson o'z farzandining baxtu saodati, fazlu kamolini ko'rish uchun butun hayoti davomida kurashadi, mehnat qiladi va o'zini ayamaydi. Oilada ota-onalar va bolalarning o'zaro munosabatlarida

pedagogik va psixologik bilimlarning qo'llanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday bilimlarga – bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, ijtimoiy va umumiy psixologiya asoslarini hamda tarbiya metodlarini bilish kabilar kiradi. Ko'ngilchan otaonalar qattiqqo'l ota-onalarga nisbatan o'z farzandlarining turli qiliqlariga, sho'xliklariga e'tiborsizlik bilan qaraydilar, ularning shovqin-suronlariga e'tibor bermaydilar, turli o'yinlarda bolalariga haddan tashhari erkinliklar beradilar. Mamlakatimizda barkamol avlodni tarbiyalash borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Bundan keyin ham bajarilishi zarur bo'lgan ishlar ko'p, zero, yurtimizning kelajakda jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashi o'sib kelayotgan, farzandlarimiz salohiyatiga, ularning ma'naviy va jismoniy kamolotiga bog'liqdir. Umuman barkamol avlod-sog'lom avlod tarbiyasi, istiqbolli kelajak uchun qayg'urish demakdir. Chunki, Vatanni sevgan odamgina unga munosib farzand tarbiyalay oladi. Kasbi, yoshi, jinsi, millatidan qat'iy nazar bugun har bir yurtdoshimiz barkamol avlod tarbiyasiga daxldor bo'lmog'i lozim. Ana shundagina birinchi Yurtboshimizning

“Sog'lom avlod deganda, shaxsan men, eng avvalo, sog'lom naslni, nafaqat jismonan baquvvat, shu bilan birga ruhi, fikri sog'lom, iymon-e'tiqodi butun, bilimli, ma'naviyati yuksak, mard va jasur, vatanparvar avlodni tushunaman. Buyuk davlatni faqat sog'lom millat, sog'lom avlodgina qura oladi”, degan dono fikrlari zamirida o'sib kelayotgan barkamol avlodga buyuk ishonch mujassamligini yanada chuqurroq tushunib etamiz. Nizolar faqatgina ob'ektiv emas, balki sub'ektiv shartlar sababli ham kelib chiqishi mumkin. Ob'ektiv vaziyatlarga pedagogik jarayonga unchalik bog'liq bo'lmagan va nizoga olib kelishi mumkin bo'lgan vaziyat kiradi. Sub'ektiv shartlarini bolalarning tarbiyalari va rivojlanganliklari

darajasi, nizolar ishtirokchilarining vaziyatning nizolilik darajasini anglab yetishlari, ularning ma'naviy-qadriyatli yo'nalishlari tashkil qiladi. Bu jarayonda esa oilaning ta'sir kuchi kata imkoniyatlarga ega bo'ladi. Chunki, yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, tarbiyalash va madaniyatini shakllantirish o'zber oilalari uchun dolzarb masalalaridandir. Oilaviy tarbiyada eng muhim shart – oilaning mustahkam, ma'naviy sog'lom asosga qurilganligi, avvalo ota-onalarning o'zlari tarbiyalangan bo'lishlari, ular o'rtasida totuvlik, ahillikning barqaror bo'lishi, farzandlarini kelajak hayotga, ijtimoiy munosabatlarga tayyorlash ularning kundalik e'tiqod tarzida ma'suliyatli burch ekanligini ongli tushunishlari va buni amalda oqlashlari kerak. Yoshlarda ijtimoiy munosabatlarga tayyorgarlik, ma'naviy-ahloqiy barkamollik madaniyatining shakllanishida ota-onalarning hayotiy tajribasi katta ahamiyat kasbetadi. Lekin yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash masalasi ota-onalar va oilaning boshqa a'zolari uchun og'ir ish hisoblanadi. Ko'p ota-onalar farzandlari bilan bu mavzularda suhbat qurishda zaruriy bilim va malakaga va boshqa sohalarda bilimlari sayozligidir. Ko'pchilik ota-onalar farzandlari nizolarga kirishishini ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishga intilishi bilan belgilaydilar va bunga beparvo qaraydilar. Ota-onalarning aksariyat qismi farzandlarining noto'g'ri tarbiyasi kelgusida noxush oqibatlariga olib kelishini tushunmaydilar. Sotsiologik tadqiqot natijalariga ko'ra, bugungi kunda farzanda tarbiyasi va yoshlardagi agressiv xulq-atvor normalarining namoyon bo'lishida oilalardagi psixologik muhitning nosog'lomligi, ota-onalarning farzand tarbiyasini «ikkinchi o'ringa» qo'yayotganligi va noto'liq oilalar sonining orib borayotganligi sabab bo'lmoqda. Bu esa ta'lim muassasalari va mahallalarda yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash borasidagi nafaqat yoshlar balkim ularning ota-onalari bilan ham pedagogik bilimlar targ'ibotini olib borishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. A'zamxo'jaeva E.A. “Muomala maromining yosh xususiyatlari va dinamikasi”. T.: 2002.

Asqarov I.Sh., Mamtqulova R. H.D. Norqulov “Shaxs va oila tarbiyasining pedagogikasi” Toshkent 2009